

Czeglédi Pál

Bevezetés az ordoliberalizmusba

(Kasper, W. – Streit, M. M. – Boettke, P. J.: *Institutional Economics. Property, Competition, Policies. Second Edition. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2012. 578 oldal*)

Miért a németek képviselik Európában legmarkánsabban a „konzervatív” gazdaságpolitikát? Miért ők ragaszkodnak leginkább az árstabilitáshoz és a kiegyensúlyozott költségvetéshez? A tankönyvi válasz erre az, hogy azért, mert megtapasztalták a hiperinfláció következményeit, tanultak belőle, így nagyon nagy becsben tartják a jegybank függetlenségét (Krugman és Obstfeld 2003:694). Ez a hipotézis számomra nem igazán meggyőző, hiszen nem olyan nehéz találni egy olyan országot, amelyben két komoly hiperinfláció is volt a 20. században, mégsem tartják olyan nagy becsben a jegybank függetlenségét, illetve az árszínvonal stabilitását. Az én alternatív hipotézisem az lenne, hogy a német gazdaságpolitikára jellemző (viszonylagos) prudencia részben a német közgazdasági hagyományoknak, legfőképpen a freiburgi iskola, azaz az ordoliberalizmus gondolatainak köszönhető.¹

Wolfgang Kasper, Manfred E. Streit és Peter J. Boettke vaskos könyvének egyik tanulsága az, hogy ezt a közgazdasági hagyományt továbbra is ápolják. Ebben a tankönyvben, amely 1998 után² most átdolgozva és kettő helyett három szerző munkájaként jelent meg újra, egy Németországban alkotó német professzor (Streit), egy Ausztráliában alkotó német professzor (Kasper) és az amerikai osztrák iskola egyik szellemi vezérének számító professzor (Boettke) mutatja meg nekünk, mi az az alapvető tudás, amelyik a közgazdaságtan F. A. Hayek, Walter Eucken és James Buchanan fémjelezte vonalát jellemzi, megkülönböztetve azt a J. M. Keynes, Paul Samuelson és Paul Krugman által képviselt vonalától. Ez a közös tudás egyfajta metszete tehát az osztrák iskolának, a freiburgi iskolának és a *public choice* virginiai ágának, s ezt hívják a szerzők intézményi közgazdaságtannak. Ennek kapcsán azonban két dolgot hangsúlyozni kell. Egyrészt, nem elmélettörténeti munkáról van szó: az említett elmélettörténeti „vonalak” nincsenek nagyon erősen hangsúlyozva, s a könyv nagyrészt friss munkákra hivatkozik, természetesen az említett klasszikusokat sem hanyagolva el. Másrészt, maguk a szerzők is tisztában vannak azzal, hogy a könyvben

Czeglédi Pál a Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karának egyetemi docense.
E-mail: pal.czegledi@econ.unideb.hu

¹ Ezzel természetesen még nem adtam magyarázatot arra, hogy a közgazdasági elméletből miként lesz gazdaságpolitikai gyakorlat. Gregg (2010) dokumentálja például, hogy Wilhelm Röpke és más ordoliberalis közgazdászok gondolatai hogyan inspirálták Ludwig Erhard gazdaságpolitikáját, s ezen keresztül a „német csodát”.

² Az első kiadás Kasper és Streit (1998) munkája.

konzekvensen felépített elméleti struktúra még csak nem is az intézményi közgazdaságtan fősohrát jelenti. Ahogy az alapfogalmakat tisztázó 2. fejezetben meg is jegyzik (43. o.), ők az intézményi közgazdászoknak azon csoportjához tartoznak, amelynek tagjai úgy tartják, a „neoklasszikus ortodoxia” feltevései nem egyeztethetők össze az intézményi közgazdaságtanéival.

A könyv javára válik, hogy a neoklasszikus ortodoxiával való szembenállás nincs túlhangsúlyozva, bár a szerzők azt teszik, amit az előbb említettekől következik: megfogalmazzák a „neoklasszikustól” eltérő alapfeltevéseiket, s ezekből vezetnek le néhány elemi következtetést a tulajdonjogokra, a versenyre, annak nemzetközi dimenziójára, az intézmények evolúciójára, az állam szerepére, a gazdasági szervezetekre, a gazdasági rendszerek különbségeire és a gazdasági fejlődésre vonatkozóan. A könyv a bevezető részen kívül tizenhárom fejezetből áll, amelyekből öt foglalkozik az alapokkal, a többi pedig az alkalmazásokkal.

A legalapvetőbb feltevések természetesen az emberi viselkedésre vonatkoznak. Ezek szerint az ember egy többfajta motivációval rendelkező – az önérdekkövetésen túl kényszer, meggyőzés és szeretet által hajtva cselekvő – lény, akinek a kognitív képességei korlátozottak, információi hiányosak. Ebből kiindulóan a könyv alapproblémája az intézményrendszer, illetve a társadalmi rend (*social order*) működésének megértése. A társadalmi rendnek – Hayeket követve – kétféle típusát különböztetik meg: a tervezett és a spontán rendet, s ezt a dichotómiát a piacgazdaság makroökonómiai szemléletű elemzésében (7. fejezet) és a kultúra meghatározó szerepének tárgyaláskor (6.3 fejezet) ugyanúgy felhasználják, mint a vállalatelméleti részben (9. fejezet).

Az alapfogalmak tisztázásánál a legfontosabb az intézmény fogalmának definiálása. Ez a taxonómikus feladat természetesen alapkövetelmény egy intézményi közgazdaságtanba bevezető tankönyvvel szemben, mégis fontos itt kiemelni, mert számos cikk és könyv nem lép túl azon a meghatározáson, hogy az intézmények a társadalom játékszabályai. A könyv az 5. fejezetben egy igen hasznos taxonómiát kínál, amennyiben két szempontból osztályozza az intézményeket. Egyrészt, kialakulásukat tekintve külső (*external*) és belső (*internal*), másrészt, kikényszerítésük szempontjából formális és informális intézményekről beszél. Különösen figyelemre méltó az is, hogy a szerzők az informális intézményeket is tovább bontják, és jól elkülöníthető módon különböztetik meg egymástól a konvenciókat, a belsővé tett szabályokat (tulajdonképpen az erkölcsi normákat) és a szokásokat.

Ez az aprólékos osztályozás is sejteti, hogy a szerzők nagyobb hangsúlyt helyeznek a belső intézményekre, mint azt általában szokás. Vissza-visszatérő érvelésük az, hogy a formális intézményeknek összhangban kell lenniük az informálisakkal, ezért a belső (evolútív módon kialakuló) intézmények jobban működnek, mint az állami kikényszerítésen alapuló. Így például a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó fejezetben helyet kap a *lex mercatorica* tárgyalása is.

Az említett, sajátosan heterodox nézőpontnak köszönhetően nagy szerepet kap az intézmény(rendszer)ek közötti verseny gondolata, s ezzel együtt olyan, a hagyományos tankönyvekben meg sem említett téma, mint a valuták közötti verseny, illetve ennek a lehetősége. Jellemző a könyv sajátos nézőpontjára: a pénzzel foglalkozó, 7.6-os alfejezet annak illusztrációjaként kerül be a kötetbe, mennyire fontos, hogy a tulajdonjogok biztonságát intézmények támasszák alá és kényszerítsék ki. A kormányzat stabilizációs szerepét ugyanis egy lábjegyzetbeli megjegyzésben (379. o.) ki is zárják. Ezzel együtt ez a rész jó példa arra, hogy az intézményi közgazdaságtan alapvető meglátásait leginkább

a pénz közgazdaságtanán keresztül lehet illusztrálni azok számára, akik már tanultak közgazdaságtant.

Bár a kormányzat stabilizációs szerepét a szerzők egy legyintéssel elintézik, az állam többi feladatával nem így tesznek. *Buchanan (1975/2000)* nyomán e feladatokat három funkció, a protektív, a produktív és a disztributív köré csoportosítják, majd kifejtik a disztributív funkció korlátaira vonatkozó meglátásaikat. Mindezt a „szociáldemokrata kísérlet kudarcáról” szóló fejtegetés illusztrálja. Nem világos teljes mértékben ugyanakkor a határ a protektív és a produktív funkció között, amennyiben például a jobbiztonságot közjóságnak tekintjük. Ezzel az elméleti kérdéssel *Buchanan (1975/2000:136–140)* ugyan foglalkozik, de a szerzők nem térnek ki rá.

Ha elfogadjuk e recenzió azon két állítását, miszerint az ordoliberalizmus egy élő, fontos és talán komoly befolyással is bíró hagyománya a német – és ezen keresztül az európai – közgazdasági gondolkodásnak, továbbá hogy jelen kötetre e hagyomány alapvetéseként is tekinthetünk, akkor különösen izgalmas a 11. fejezet. Ebben ugyanis a szerzők a nemzetközi közgazdaságtani kérdésekre, s ezen belül természetesen a Monetáris Unióra is alkalmazzák a korábbiakban felépített elméleti keretet. Kiderül, hogy ezen intézményi szemüvegen keresztül egészen más megvilágításba helyeződik a közös pénz és az európai integráció. A hangvétel kritikus, de nem a szokásos módon az. Nem az optimális valutaövezetek elemzési keretéből kiindulva szemlélik ugyanis a kérdést, inkább a belső intézmények hasonlóságának, illetve az intézmények és a valuták versenyének szükségességét hangsúlyozzák. Ebből a szempontból a közös valuta a társadalmi mérnökség egy sokadik kísérletének tűnik (418. o.).

A könyvet két olyan fejezet zárja, amellyel a szerzők az alkalmazáson túl a kötetben megfogalmazottakat is kívánják tesztelni. Az egyik a szocialista kísérletről és az abból a kapitalizmus felé való átmenetről szól, az orosz és a kínai példán keresztül, az utolsó rész pedig a gazdasági szabadság kvantitatív irodalmát és a fejlődésgazdaságtan új eredményeiből leszűrhető tanulságokat tekinti át.

Egy heterodox alapvetésnek szánt könyvben talán elkerülhetetlen, hogy a „mainstream” közgazdaságtannal szembeni kritika is gyakran megjelenjen. A szerzők kritikája ugyanakkor nemcsak olyan, az intézményi közgazdaságtanban már szokásosnak mondható területekre fókuszál, mint az intézményi tényezők elhanyagolása, vagy a túlzott formalizálás. A kritika érdekes része sokkal mélyebb, s a közgazdaságtan filozófiáját érinti, illetve azt a – ritkán feltett, de implicit módon mindig megválaszolt – kérdést, hogy kinek csináljuk a közgazdaságtant. A szerzők szerint (8. o.) „az üzleti élet szereplői a közgazdaságtan elméleteket jogosan találják érdektelennek és absztraktnak, illetve a saját tevékenységüket illetően kevés relevanciával bírónak”. Szerintük ennek ez az oka annak, hogy sok jogi kar – gondolom ez a szerzők országaira, tehát az Egyesült Államokra, Németországra és Ausztráliára vonatkozik – eltávolította a tantervből a közgazdaságtant. A szerzők ezen kritikája egybevág a 102 évesen is cikket író Ronald Coase véleményével, aki szerint a „közgazdaságtan a kormánynek a gazdaság menedzseléséhez szükséges könnyen használható eszközévé válik, ahelyett, hogy olyan eszközként szolgálna, amelyhez a köznapi emberek fordulnak azért, hogy megvilágítsa számukra, miként működik a gazdaság” (*Coase 2012*).

Míg tehát a mainstream „javaslatokat” fogalmaz meg – s ha nem is mondja meg, kinek javasol, mindig világos, hogy a politikusoknak –, addig az intézményi közgazdaságtan a szerzők értelmezésében ennél szerényebb célt tűz ki: azt, hogy megértsük a gazdaság működését. Ez a megértés pedig abban nyilvánul meg, hogy reális feltevésekből kiindulva,

a konkrét történelmi és intézményi környezetet is ismerve, egyszerű, robosztus igazságokat fogalmazunk meg úgy, hogy azt a nagyközönség is megértse (252. o.). Ezzel a tudással azután mindenki azt tesz, amit akar, mondjuk, adhat tanácsot a politikusoknak. A két hozzáállás annyira gyökeresen eltérőnek tűnik, mintha nem is ugyanarról a tudományról lenne szó, s biztos is vagyok benne, hogy sok „mainstream” kutató, elolvasva ezt a könyvet, arra a következtetésre jutna, „ez nem is közgazdaságtan”.³ Vagy arra, amire *McCloskey (1994:70)* jut Hayeket olvasva, mondván: Hayek „elég régimódi ahhoz, hogy posztmodern legyen”.

A könyv a kutatásban és az oktatásban is alkalmazhatónak tűnik. Előbbiben már csak azért is hasznos lehet, mert nem fukarkodik a hivatkozásokkal, ezért nagy segítség lehet azok számára, akik éppen el akarnak indulni valamilyen intézményi téma megismerésében. Az oktatásban pedig jól jöhet kiegészítő olvasmányként, minden olyan – inkább csak magasabb szintű – kurzuson, amelyen az intézményi közgazdaságtan legalább közepes hangsúlyt kap.

Hivatkozások

- Buchanan, J. M. (1975/2000): *The Collected Works of James Buchanan, Volume 7: The Limits of Liberty – Between Anarchy and Leviathan*. The Liberty Fund, Indianapolis.
- Coase, R. (2012). *Saving Economics from the Economists*. Harvard Business Review, December. <http://hbr.org/2012/12/saving-economics-from-the-economists/ar/1>
- Csaba László. (2013): *Kérdőjelek a közgazdaságtan oktatásában*. Közgazdasági Szemle, Vol. 60, No. 1:47–63.
- Gregg, S. (2010): *Wilhelm Röpke's Political Economy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.
- Kasper, W. – Streit, M. E. (1998): *Institutional Economics. Social Order and Public Policy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.
- Krugman, P. R. – Obstfeld, M. (2003): *Nemzetközi gazdaságtan. Elmélet és gazdaságpolitika*. Panem, Budapest.
- Levitt, S. (2009). *What This Year's Nobel Prize in Economics Says About the Nobel Prize in Economics*. Blogbejegyzés a Freakonomics blogon. <http://www.freakonomics.com/2009/10/12/what-this-years-nobel-prize-in-economics-says-about-the-nobel-prize-in-economics/>, Letöltve: 2013.01.21.
- McCloskey, D. N. (1994): *The Persuasive Life*. Review of Stephen Kresge (edit.) and Leif Wener (edit.): Hayek on Hayek. Reason, Vol. 26, No. 4:67–70.
- Ménard, C. – Shirley, M. M. (2012): *New Institutional Economics: From Early Intuitions to a New Paradigm?* Ronald Coase Institute Working Paper, No. 8. <http://coase.org/workingpapers/wp-8.pdf>, Letöltve: 2013.01.21.

³ A könyvben az egyik legtöbbet idézett szerző, F. A. Hayek például a Chicagói Egyetem filozófia tanszékén kapott állást, nem a közgazdaságtanin, bár később közgazdasági Nobel-díjat is kapott. De az intézményi közgazdászok által saját emberükként ünnepelt (Ménard és Shirley 2012) Elinor Ostromról is többen fogalmazták meg azt a véleményt, hogy nem is közgazdász, hanem politológus (Csaba 2013:53; Levitt 2009). Sőt, Ronald Coase sem a Chicagói Egyetem közgazdaságtudományi karán professor emeritus, hanem a jogi karon.